

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

СТАНКЕВИЧ Віталій Анатолійович

УДК 261.7

**НОВОЗАВІТНА ТЕОЛОГІЯ УЧНІВСТВА ТА ЇЇ АКТУАЛІЗАЦІЯ В
СУЧАСНИХ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ПРАКТИКАХ**

Спеціальність 09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
ЧОРНОМЕРЕЦЬ Юрій Павлович,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри богослов'я та
релігієзнавства.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
КОНДРАТЬЄВА Ірина Владиславівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри релігієзнавства;

кандидат філософських наук
ГОРБЕНКО Володимир Іванович,
Запорізька біблійна семінарія,
проректор.

Захист відбудеться 30 травня 2019 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Тургенівська 8/14, ауд. 3-3.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 26 квітня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Українська освіта та наука ХХІ ст., як і Україна загалом, переживають період реформ, які пов'язані з політикою євроінтеграції. Застосування болонських стандартів освіти спонукає до ще більшого знайомства з європейською освітою та університетськими традиціями. Більшість класичних європейських університетів має богословські факультети та програми. З відкриттям богословських програм університетського зразка Україна перейшла на новий рівень вивчення богослов'я, який вимагає академічного осмислення всіх богословських традицій, зокрема і євангельської.

Відзначення ювілею Реформації на державному рівні сприяло широкому визнанню потреби реформування церков і українського суспільства. За цих умов актуальною стає проблема можливості реалізації християнського ідеалу в ситуації постмодерного та інформаційного суспільства, в якому протестантська етика доби модерну вже неможлива як культурний та релігійний феномен. Українські протестантські богослови пропонують повернення до біблійних концептів учнівства, розуміючи саму церкву як «спільноту учнів», а учнівство – як єдиний надійний спосіб передавання цінностей у часи постмодерну.

Дослідження теоретичних і практичних засад богослов'я Нового Завіту є важливим і актуальним явищем у протестантському середовищі. Швидкоплинність часу та виклики постмодерну змушують здійснювати постійне осмислення новозавітних ідей, враховуючи секуляризацію та глобалізацію суспільства. Відбувається осмислення новопосталих доктрин та практик, які потребують поглибленої рефлексії. Однією з новозавітних концепцій є учнівство, що актуалізується в достатній кількості сучасних практик, частина яких є досить вивченою, а частина, зокрема консультування, наставництво, коучинг та практика домашніх груп, потребує богословського осмислення.

Інтерес до учнівства в євангельському середовищі пояснюється кризою християнського постмодерного суспільства. Учнівство новозавітного зразка розглядається як альтернатива менеджменту та корпоративній етиці в перспективі цілісної трансформації як євангельської спільноти, так і українського суспільства загалом.

Учнівство також є альтернативою виходу з освітньої кризи, яка виявляється в конфлікті між університетом та церквою, зумовленому різними поглядами на підготовку лідерів служіння. Проблема полягає не у відсутності лідерів, здатних критично осмислювати нинішні суспільні процеси, а в нездатності тих, які є, виховувати послідовників, котрі б зайняли їхнє місце, передаючи іншим те, що отримали від своїх вчителів-лідерів. У контексті переосмислення богословської освіти і місії на теренах пострадянського простору виникають альтернативні підходи до підготовки лідерів, спричинені жвавим обговоренням тексту, який зазвичай називають «Великим дорученням Ісуса Христа». Завдяки останнім суспільним трансформаціям євангельські християни Східної Європи здійснили певне переосмислення тексту Матвія 28:18-20 крізь призму місії з огляду на популяризацію місіології. Це змушує до

діалогу між місіологічною герменевтикою цього уривка і всього тексту не тільки Нового, але і Старого Завіту. Альтернативним підходом є учнівська перспектива читання текстів Нового Завіту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження здійснено у межах науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом «Методологія і зміст викладання соціально-гуманітарних наук», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був затверджений Вченою радою університету (протокол № 5 від 29 січня 2009 р.), і плану науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства за темою «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (державний реєстраційний номер U 0117U004903). Окрім того, робота виконана в межах інтегрованої освітньо-дослідницької програми Центру дослідження релігії НПУ імені М. П. Драгоманова «Сучасне протестантське богослов'я», що розробляється і впроваджується спільно з Євро-Азіатською теологічною асоціацією відповідно до додаткової угоди № 1 до договору про співпрацю між Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова і громадською організацією «Євро-Азіатська теологічна асоціація» від 19 грудня 2015 р.

Метою дисертації є системний аналіз новозавітної теології учнівства та порівняння її основних засад із сучасними східноєвропейськими євангельськими практиками учнівства.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких основних **дослідницьких завдань**:

- представити основні тенденції новозавітної теології, що досліджують учнівство;
- здійснити огляд основної літератури, присвяченої новозавітній теології учнівства та учнівських практик в євангельській традиції;
- дослідити освітні системи, на основі яких формувалися новозавітні моделі учнівства;
- виконати лексичний аналіз найважливіших понять, що формують термінологію новозавітного учнівства;
- визначити основні складові новозавітної теології учнівства як цілісного явища, встановити його головні теоретичні та практичні засади завдяки аналізу новозавітних текстів;
- показати історичну перспективу занепаду і спроб відновлення учнівства;
- окреслити особливості східноєвропейського контексту та наявність освітньої та церковної кризи;
- розглянути сучасні практики учнівства та порівняти їх з основними теоретичними і практичними засадами новозавітної теології учнівства;
- запропонувати проект відновлення та втілення цілісного учнівства, враховуючи особливості й виклики постмодерну в еклезіологічній перспективі;

- розкрити досвід втілення учнівства в сучасних євангельських еклезіологічних спільнотах.

Об'єктом дослідження є новозавітна теологія учнівства.

Предметом дисертаційного дослідження є моделі новозавітного учнівства, особливості його історичного розвитку та актуалізації у чинних і новоутворених євангельських практиках.

Теоретико-методологічні засади. З огляду на відродження інтересу до новозавітної теології предметом осмислення стали ідеї мислителів, які сформувавши її сучасні позиції, як-от А. Швейцера, Р. Бульмана, Е. Сандерса, Ф. Брюса, Р. Хейза, Д. Данна, Т. Райта, Г. Маршалла та інших.

Дисертаційне дослідження має міждисциплінарний характер і виконане на межі біблеїстики, еклезіології, практичного богослов'я, філософії та педагогіки. Методологічну основу дослідження становить ідея Е. Макінтайра про необхідність осмислення традиції як сукупності практик за допомогою історичного нарративу. У роботі було використано загальнонаукові підходи, зокрема, системно-діяльнісний, історичний, термінологічний; основні філософські принципи – об'єктивності, неупередженості, цілісності, світоглядного та методологічного плюралізму. Застосовано методи текстологічного аналізу богословських праць, герменевтичні методи у вивченні новозавітних моделей учнівства, методи аналізу місіологічних та педагогічних явищ і філософських процесів, синтезу в дослідженні цілісності учнівства, а також компаративний метод у зіставленні сучасних практик учнівства.

З концептуального погляду принципове значення для дослідження теми мають праці провідних українських богословів, істориків, релігієзнавців та філософів – С. Саннікова, М. Черенкова, Ю. Чорноморця, В. Хромця, Р. Ткаченка, К. Тетерятникова, І. Русіна, А. Пузиніна, Р. Соловія, В. Горбенка та інших.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняному богослов'ї здійснено цілісний аналіз новозавітної теології учнівства в дискурсі двох моделей: учнівство Ісуса та учнівство апостола Павла, що актуалізуються в сучасних євангельських практиках учнівства. Новизна результатів розкривається в таких основних положеннях:

Вперше:

- здійснено аналіз новозавітних текстів, використовуючи герменевтику учнівства. Було розглянуто дві основні новозавітні моделі учнівства: учнівство Ісуса й учнів та учнівство апостола Павла і Тимофія. Визначено основні теоретичні положення учнівства з перспективою практичного застосування;

- визначено компоненти ідеальної моделі учнівства, поданої в Євангелії від Матвія 28:18-20. По-перше, учнівство наділене божественною владою бути вчителем. По-друге, учнівство передбачає місію, хрещення та навчання того, чого навчав Христос. По-третє, обітована Божа присутність розповсюджується на тих, хто здійснює учнівство;

- виявлено, що учнівство апостола Павла проголошувало ідею виховання не учнів, а вчителів, які також будуть виховувати подібних до себе;

- даючи відповіді на чотири питання А. Швейцера, які окреслюють сучасну павліністику, доведено, що концепція учнівства є одним з основних акцентів у богослов'ї та служінні апостола Павла;

- запропоновано та використано поняття «матетеологія» як новозавітне богословське вчення про учнівство в теоретичному і практичному вимірах. Доведено, що матетеологію необхідно розглядати в площині еклезіології, а не практичного богослов'я;

- з'ясовано особливості розвитку учнівства, його занепаду і спроб відновлення в історії церкви;

- порівняно новозавітне богословське вчення з сучасними практиками учнівства. Сучасні чинні та новоутворені євангельські практики учнівства не відповідають новозавітній ідеальній моделі учнівства, оскільки або втілюють окремі теоретичні і практичні аспекти новозавітного учнівства, або функціонують поза еклезіологічною спільнотою. Єдина можливість досягти новозавітного ідеалу – інтегрувати всі сучасні практики в одну цілісну практику;

- запропоновано програму відновлення учнівства з еклезіологічного погляду, яка полягає у втіленні цілісного учнівства як сучасній актуалізації новозавітного учнівства для цілісної трансформації суспільства;

- виявлено, що педагогіка та етика учнівства є фундаментом еклезіології в сучасному постмодерному суспільстві.

Уточнено:

- основні тенденції сучасної новозавітної теології. Новозавітне богослов'я в євангельському середовищі Східної Європи, з одного боку, з огляду на глобалізацію та інтеграцію, прямо залежне від західної євангельської традиції. Але з іншого – євангельські дослідники намагаються не тільки запропонувати власну перспективу розуміння і тлумачення тексту, враховуючи особливості контексту, але й здійснити богословський аналіз та синтез у діалоговому дискурсі;

- сучасне припущення, що текст Великого доручення є матетеологічним, а не місіологічним. Цей текст, із погляду новозавітної теології, є ідеальною моделлю новозавітного учнівства в контексті стосунків Ісуса та учнів і основною матетеологічною моделлю. Місіонерство як практична сторона місіології є частиною новозавітного учнівства;

- межі актуалізації новозавітного учнівства в сучасних євангельських практиках, що допомогло з'ясувати, що чинні практики, які намагаються втілювати ідеї учнівства (освіта, лідерство, місіонерство), переважно функціонують поза еклезіологічною спільнотою, що є не зовсім правильно в дискурсі новозавітної теології учнівства. Новоутворені практики (душеопікунство, наставництво, коучинг) функціонують у площині еклезіологічної спільноти, проте втілюють лише фрагментарні засади новозавітної теології учнівства.

Набуло подальшого розвитку:

- застосування ідей Е. Макінтайра в теоретичних дослідженнях філософії моралі у процесі вивчення новозавітної теології учнівства та її актуалізації в

євангельському контексті. Це уможливило ширше використання цих методологічних засад, ніж у працях А. Пузиніна «Вчитель Ісус» та «Традиція євангельських християн»;

- твердження, що церква переживає оновлення, коли повертається до втілення новозавітного учнівства, запропоноване М. Хендерсоном.

Теоретичне і практичне значення дослідження полягає у тому, що висновки і теоретичні твердження, подані в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню сучасної еклезіології, богословської освіти та місіології, а також їхньому вдосконаленню завдяки рекомендаціям, наданим у дослідженні. Основні положення та висновки мають практичну цінність у втіленні новозавітного учнівства в євангельській спільноті.

Особистий внесок здобувача. Вирішення комплексу поставлених завдань, оформлення їх відповідно до положень та висновків здійснено автором самостійно (без співавторів) і відповідає основному змісту дисертації, а також поданим публікаціям. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Основні положення і висновки дисертації автор виголосив у повідомленнях і доповідях на наукових семінарах та засіданнях кафедри біблійних і богословських досліджень Одеської богословської семінарії. Окремі положення дисертації були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: науково-практична конференція «Майбутнє покоління в служінні Господу» (Одеса, 2017 р.); міжнародна науково-практична конференція «Реформація і сучасний світ: Філософія. Богослов'я. Наука» (Одеса, 2017 р.); міжнародна науково-практична конференція «Біблія і Реформація» (Одеса, 2017 р.); науково-практична конференція «Воскресіння мовою богослов'я» (Одеса, 2018 р.); міжнародна науково-практична конференція «Літургійне богослов'я» (Київ, 2018 р.); міжнародна науково-практична конференція «Методології богословських досліджень: проблеми і перспективи» (Київ, 2018 р.); наукова конференція «Релігія і права людини: Філософія. Богослов'я. Наука» (Одеса, 2018 р.); науково-практична конференція «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (Дніпро, 2018 р.); науково-практична конференція «Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем суспільних наук» (Одеса, 2018 р.); науково-практична конференція «Таємниця втілення Слова» (Одеса, 2018 р.); міжнародна науково-практична конференція «Церква і публічна сфера: любов у дії» (Львів, 2019 р.).

Публікації. Основні результати роботи висвітлені у 12 статтях, 5 з яких розміщено у фахових виданнях із філософських наук, а 1 – в іноземному науковому періодичному виданні.

Структура й обсяг дисертації. Відповідно до логіки викладу, дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертаційної роботи 228 сторінок, із них 196 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складається із 357 джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету й наукові завдання роботи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи, її зв'язок із науковими програмами. Наведено дані про апробацію та публікації основних результатів дослідження.

У **першому розділі «Аналіз літератури та теоретичні засади дослідження»** окреслено теоретичне підґрунтя вивчення теології учнівства, особливості її розвитку, подано основні поняття, що розкривають сутність учнівства.

У **підрозділі 1.1. «Ідеї Елесдеа Макінтайра як методологічна основа дослідження цілісного учнівства»** окреслено методологічні засади дослідження. За методологічну основу обрано гіпотезу та методологію її дослідження Елесдеа Макінтайра в його праці «Після чесноти», де автор пропонує повернення до цілісного розуміння явища за допомогою осягнення трьох етапів його розвитку: процвітання, занепаду та відновлення. Процвітання учнівства відбувалося у новозавітний період апостольської церкви. Занепад – це поділ учнівства на окремі практики, які з часом набули самостійної форми. Відновлення – це намагання відродити цілісне учнівство, актуалізуючи його в сучасних євангельських практиках.

Для дослідження також важливими є поняття «герменевтика учнівства» та «цілісне учнівство». Герменевтика учнівства – це прочитання не лише текстів Нового Завіту крізь призму учнівства, а й євангельських практик учнівства крізь призму новозавітної теології учнівства, яке за своєю природою є цілісним. Ми відрізняємо цілісне учнівство від християнського учнівства як набору окремих сучасних практик, незалежних одна від одної.

У **підрозділі 1.2. «Основні тенденції сучасного новозавітного богослов'я в східноєвропейській євангельській спільноті»** визначено особливості розвитку новозавітної теології. Нині східноєвропейська євангельська спільнота утверджує власну культуру тлумачення новозавітного тексту, взаємопов'язану із західною, зокрема протестантською, традицією. Відродження інтересу до біблеїстики та біблійного богослов'я загалом зумовлене діалогом із західною євангельською традицією, а також проблеми адаптації та інтерпретації її теоретичних досліджень у східноєвропейському богослов'ї. Розвитку біблійного богослов'я також сприяє поява кваліфікованих дослідників, завдяки яким побачив світ «Слов'янський біблійний коментар», що є певним феноменом сучасної біблійної науки.

Однією з сучасних тенденцій біблійної теології є пошук центральної ідеї в Новому Завіті, зокрема в богослов'ї апостола Павла. Слід говорити не про одну новозавітну ідею, а про сукупність або систему ідей у контексті новозавітного нарративу, чим, по суті, і є сучасна новозавітна теологія. На сьогодні біблеїсти пропонують різні акценти, які допомагають в осмисленні

Біблії як єдиного цілого. Багатогранність підходів і відсутність панівного богословського акценту в герменевтиці новозавітних текстів дозволяє продовжувати дискусію.

Важливим для євангельської спільноти є також питання герменевтики. Сучасні тенденції постмодерну пропонують різні читання новозавітного тексту. В євангельському середовищі помітно зростає місіологічна герменевтика. Це дисертаційне дослідження пропонує герменевтику учнівства – читання текстів Нового Завіту крізь призму цілісного учнівства.

У **підрозділі 1.3. «Огляд літератури з учнівства в теоретичній і практичній площині»** з'ясовано основні тенденції розуміння учнівства в літературі, що має вплив на східноєвропейську євангельську традицію. Порівняно з англomовним світом, учнівству в східноєвропейській євангельській спільноті приділяють недостатньо уваги. Відсутнє цілісне богословське осмислення новозавітного учнівства. Виявлено, що учнівство – це не просто першочергове завдання церкви, а її духовна природа. Учніство повинне реалізовуватися в учнівській групі, яка функціонує в спільноті. Остання не є еклезіологічною без наявності новозавітного учнівства.

У **підрозділі 1.4. «Лексичний аналіз понять, що стосуються новозавітного учнівства»** окреслено лексичні межі новозавітного учнівства. Основними поняттями є грецькі слова «μαθητής» (учень, послідовник), «μαθητεύω» (робити, набувати учнів), «διδάσκαλος» (вчитель), «διδάσκω» (навчати), «παιδεία» (виховання), «παιδεύω» (виховувати, дисциплінувати), «παιδαγωγός» (вихователь), «κηρύσσω» (проповідувати, проголошувати) та «κατήχεω» (наставляти, навчати). Виявлено, що термінологія новозавітного учнівства базується на тогочасних освітніх системах, що вказує на реальність учнівства з прикладною перспективою подальшого втілення учнівства.

У **підрозділі 1.5. «Освітній контекст формування новозавітного учнівства»** з'ясовано, що окремі ідеї грецької системи освіти мали або могли мати вплив на формування новозавітного учнівства. Йдеться про розуміння виховання як стилю життя. Подібно як παιδεία передбачала наступництво, новозавітне учнівство також прагнуло передати знання, вміння і навички близькому за духом учню, який не просто переймав їх, а продовжував справу вчителя. Відбувався вплив пайдейї на новозавітну ідею допомоги в розвитку можливостей учня й перетворення його на того, ким він покликаний бути. Грецький зразок виховання учнів за багатьма педагогічними елементами схожий з учнівством новозавітного взірця.

Давньоєврейська концепція освіти є легітимною основою учнівства. Старозавітна освіта, на відміну від грецької, повністю, а не частково була богоцентричною. Її зміст визначався поступальним відкриттям Ягве Своєму народові. Головна мета старозавітного й міжзавітного навчання і виховання була пов'язана з вірою і поклонінням. Навчання, по суті, було наближенням до Бога. Єврейська система передбачала навчання всіх єврейських юнаків, щоб кожен міг розуміти, у що він вірить, і навчати інших. Головною ідеєю є відповідальність як батька за сина, так і вчителя за учня, що й передбачало наступництво. Старозавітна освіта стала основою новозавітного учнівства, яке

варто сприймати як спільний для вчителя і учня процес пізнання Бога і Його задуму.

У другому розділі «Новозавітна теологія учнівства» розкрито етап процвітання учнівства, визначено його основні складові як цілісного явища.

У підрозділі 2.1. «Велике доручення як ідеальна модель новозавітного учнівства» новозавітною ідеальною моделлю визначено текст Євангелії від Матвія 28:18-20 в контексті стосунків Ісуса та учнів. У самій Євангелії цей уривок є певним висновком, логічним осмисленням і закликком до учнівства: робити все можливе, щоб усі народи стали учнями Ісуса Христа.

Є два способи зрозуміти означений уривок у його літературному контексті. Перший – це з'ясувати, як саме Матвій використовує слово μαθητεύω у текстах Євангелії (Мт. 13:52; 27:57; 28:19). Зрозумівши його логіку, можна збагнути основне послання Великого доручення. Другий – здійснити граматично-структурний аналіз і розшифрувати значення тексту Матвія 28:18-20. Виявлено основні складові учнівства: йти, проповідуючи Євангелію; хрестити в Ім'я Отця, Сина і Святого Духа і навчати тому, що і як вчив Христос. Умовою є влада бути вчителем, що означає наявність учнівського досвіду. Благословенням учнівства є перебування Христа із Своїми учнями під час процесу учнівства.

Із погляду біблійного богослов'я, Ісус Христос є незаперечним еталоном у питанні учнівства. Приклад Христа не можна порівняти з діями будь-якого Його послідовника, хоча б з тієї причини, що вони продовжували справу Вчителя й утілювали Його ж принципи.

У підрозділі 2.2. «Учнівство в контексті стосунків Ісуса й учнів» визначено ключові риси учнівства Христа й учнів, подані в синоптичних Євангеліях та текстах Івана. Слідування за Христом у перших трьох Євангеліях розпочинається з Божественного вибору Вчителя. Учень також не позбавлений права, він вибирає йти чи не йти. Основа учнівських стосунків – взаємна турбота Вчителя й учнів, які об'єднанні вченням та спільним покликанням.

Діяльність Ісуса варто сприймати як дидактичний приклад. Він показав, як потрібно вести дискусію з послідовниками Івана Хрестителя (Мт. 9:14-17), фарисеями (Мр. 2:6-10), садукееями (Мр. 12:18-27) тощо. Дав приклад поведінки з недоброзичливцями, ставлення до знедолених людей, турботи про близьких людей і рідню, смирення й боротьби. Промовляючи слова Великого доручення «навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів», Ісус мав на увазі, що послідовники будуть не тільки передавати зміст Його логій, а й будуть використовувати методологію Христа, беручи до уваги не тільки слова, а й життя Вчителя як ідеал учнівства.

Учитель дав учням останню волю, яка проголошує ідею продовження учнівства (Мт. 28:18-20; Мр. 16:15; Лк. 24:46-49). Всі три з половиною роки перебування учнів із Христом були підготовкою до втілення найбільшої місії в історії – проповіді Євангелії всім народам. Остання реалізовується донині. Але головна ідея полягає не просто в благовісті, а в учнівстві. Стосунки Христа й учнів мали не інформативний, а змінювальний характер. Суть християнства –

учнівство для розширення меж Царства Божого, що передбачає трансформування суспільства.

Модель учнівства в контексті стосунків Ісуса й учнів також розкрито в Євангелії від Івана та трьох соборних посланнях Івана. Ці тексти є важливими для осмислення новозавітної теології учнівства, адже вони представляють пізній період апостольської церкви. Іванові тексти пропонують ширший спектр образів учнівства. Іван показує, що в Христа були особистісний і спільнотний підходи до учнівства. Були офіційні і таємні учні. Іван пропонує два погляди на учнівство. Перший – учнівство як слідування за Христом. Другий – учнівство як слідування за земним учителем. Два підходи є єдиним процесом і реалізуються в контексті еклезії як спільноти учнів. Учнівство – це не лише метафізичні відносини з Христом та вченням, а і міжособистісні стосунки з іншими учнями. Показником справжнього учнівства є любов учнів один до одного, яку необхідно виявляти не лише словом, але і ділом.

Іван надає учнівству богословського значення. Він показує доксологічний вимір учнівства. Слава Божа множитья з примноженням учнів, які приносять доксологічні плоди – роблять учнями тих, кого кличе Отець. В Іванових текстах відображено участь в учнівстві всіх Осіб Трійці. Отець дає учнів Сину, учні слідуєть за Сином. Учнів народжує і веде в учнівському процесі Святий Дух, Який і реалізовує учнівство як містичну співучасть спільноти учнів із Учителем. Доксологічність і тринітарність учнівства визначають його як еклезіологічне явище. Учнівство трансформується в церковну спільноту, де й реалізовується, адже церква – це спільнота об'єднаних Христом учнів, вчення та стосунки один з одним.

Прикладний характер учнівства в еклезіологічній перспективі міститься в епістолярних текстах Івана. Послання мають яскраво виражений спільнотний акцент. Також помітно, як перекликаються ідеї Євангелії та Першого послання. Воно глибше розкриває головні ідеї Євангелії та можливості їхнього втілення. Згідно Першого послання Івана, християнське життя, що реалізовується в спільноті учнів, передбачає перебування в Христі, яке прямо впливає на духовне зростання. Останнє виявляється в спілкуванні в Тілі, що є церквою. Ті, хто в Тілі, перебувають у Христі. Ті, хто в Тілі, мають робити, як Христос. Ті, хто в Тілі, відрізняють дух антихриста. Перебування в Христі передбачає постійне очищення, тому що Він чистий, а послідовник Христа повинен бути подібним до Нього. Свідчення життя в Христі – віра, що Ісус є Христос, і любов до одновірців. Іван указує на благословення, яке має учень у спільноті, зокрема, він є дитиною Божою. Бог чує молитви і ті, хто в Христі, мають вічне життя. Друге і Третє послання Івана мають особистий характер, на відміну від Першого, яке адресувалося еклезіологічній спільноті.

Тексти Івана є важливими в дискурсі цього дослідження, оскільки вони виявляють, як сприймалося учнівство в кінці I ст. Головна ідея Іванового учнівства полягає в еклезіологічності. Згідно з Івановими текстами, учнівство не може існувати поза церковною спільноту. Учнівство – прерогатива церкви, її природа. Церква – це об'єднана Христом спільнота учнів, яка регулюється вченням, що виражається в стосунках один з одним.

У *підрозділі 2.3. «Учнівство апостола Павла»* проаналізовано втілення Павлом ідеальної моделі учнівства. Учнівство Павла визначалося трьома чинниками, а саме: огречення єврейського суспільства, єврейська освіта та досвід стосунків із послідовниками Христа. Світогляд Павла формувався в умовах трьох культур – римської, грецької та єврейської, що тісно перепліталися між собою в різних аспектах. Освіту апостола Павла необхідно сприймати як феномен поєднання грецької та єврейської освіти, що визначалася взаємним впливом.

Визначальний вплив мало навчання майбутнього апостола «у ніг Гамаліїла». Юдейська освіта міжзавітного періоду проголошувала ідею виховання якомога більшої кількості учнів, що не могло не вплинути на світогляд молодого фарисея, який цінував Мішну (усний закон), де також є заклик до виховання учнів.

Крім грецької та єврейської культур, на світогляд Павла, звісно, мали вплив ідеї учнівства Ісуса та Його послідовників, поширені до часу «навернення» Павла, зокрема головна новозавітна модель, відображена у так званому Великому дорученні Ісуса Христа (Мт. 28:18-20). Степан, Ананій, Варнава та Петро мали вплив на світогляд майбутнього апостола і вчителя. Через послідовників Христа відбувалося формування Павла для особливого служіння, котре полягало у набутті та підготовці учнів для розповсюдження Євангелії. Важливо відзначити здатність Павла осмислювати Євангелію крізь призму старозавітних писань, що поглибило розуміння Павла і дало змогу вплинути на світогляд і богослов'я ранньої церкви.

Апостол Павло продовжував описане синоптиками учнівство Христа. Лука доводить, що Павло не просто втілював ідеальну модель учнівства, а й удосконалив її. Модель Павла привнесла ідею рукопокладення пресвітерів у процес учнівства, що є результатом підготовки служителів на різних рівнях. Також Павло впровадив ідею відпускання учнів для продовження учнівства, водночас постійно підтримуючи зв'язок із ними.

Яскравим прикладом втілення ідеальної моделі учнівства апостолом є його стосунки з Тимофієм. Звісно, в Павла були й інші учні, але взаємини з Тимофієм найкраще описано в текстах Нового Завіту, що дало можливість оперувати фактами. Павло був духовним батьком Тимофія, який навернувся під час місії Павла. Він здійснив обряд обрізання Тимофія, ймовірно, прагнучи захистити свого учня від докорів юдеїв. Тимофій був завжди з Павлом упродовж подальшого служіння апостола, час від часу виконуючи його доручення. Павло схвально відгукувався про свого учня, турбувався про його духовний і фізичний стан. Апостол піднімав авторитет Тимофія, прирівнюючи його місію до своєї. Рівність вчителя й учня проступає і в листах Павла, де він називає Тимофія співавтором (1 Сол. 1:1; 2 Сол. 1:1; 2 Кор. 1:1; Фил. 1:1; Кол. 1:1; Филип. 1:1 і можливо Рим. 16:21).

Варто звернути увагу і на листи до Тимофія, які є частиною учнівського процесу. Пишучи послання, Павло керувався передусім турботою про Тимофія і його служіння в ефеській церкві. Адже від нього багато що залежало: порядок, чистота вчення і продовження справи апостола. Павло в учнівських листах до

Тимофія наводить сім образів учнівства, які розширяють уявлення новозавітної матетеології. Образ батьківства (1 Тим. 1:2; 2 Тим. 1:2); вчительства (2 Тим. 2:2); воєначальника і воїна (2 Тим. 2:3-4); атлета і тренера (2 Тим. 2:5); землероба і плодів (2 Тим. 2:6-7); дому і посуду (2 Тим. 2:20-21); пана і раба (2 Тим. 2:24-26). Поряд з образами учнівства виявлено низку принципів, які мають не лише теоретичне, а і практичне значення: принцип довіри (1 Тим. 1:3-5); принцип власного прикладу (1 Тим. 1:12-16; 2:7; 4:12); принцип духовної війни (1 Тим. 1:18-19); принцип турботи про професіоналізм учня (1 Тим. 3:14-15; 6:11-16; 6:20-21); принцип поваги (1 Тим. 5:1-16); принцип рівності (1 Тим. 6:17-19); принцип команди (2 Тим. 4:9-21) та інші.

Мислителі намагалися виявити ядро богословського світогляду апостола Павла. Сучасні дослідники пропонують шукати декілька фундаментальних ідей (акцентів), на яких будував своє богослов'я апостол Павло. З огляду на освіту та особливості служіння, яке виражалось в проповіді Євангелії, перетворенні на учнів тих, хто відгукнувся, та написанні учнівським спільнотам листів, доходимо висновків, що учнівство було вагомим акцентом у богослов'ї та діяльності апостола Павла.

У третьому розділі «Історія й актуалізація новозавітного учнівства в сучасних євангельських практиках» розглянуто етапи занепаду та відновлення новозавітного учнівства.

У підрозділі 3.1. «Трансформація й занепад учнівства в історичній перспективі» розглядається процес занепадання новозавітного учнівства. Занепад учнівства – це сукупність церковних подій та явищ, що поступово призвели до загрози зникнення того, що ідентифікує еклезіологічну спільноту, зникнення усвідомлення первинного сенсу церкви, вкладеного Христом і апостолами. Основою занепаду стали кілька основних причин. Прийняття церквою неприродного для неї назви-прізвиська «християни», що спричинило перехід від учнівства як природи еклезії до штучної її форми. Однією з причин занепаду учнівства є також розрив християнської церкви з юдаїзмом, який був сприятливим середовищем для розвитку новозавітного учнівства. Занепад учнівства також пов'язаний із виникненням християнської катехитичної освіти, де від учнівства відокремилось вчення, що перетворилося на догму, яку і захищали від небезпечної ересі. У кінцевому результаті, учнівство, всупереч своїй цілісній природі, поділилося на самостійні практики.

У підрозділі 3.2. «Спроби відновлення учнівства в період Реформації і в постреформаційний час» виявлено, що реформаційні процеси XVI ст. спонукали повернення до першоджерел, що стало сприятливою умовою для подальших спроб відновити уявлення про церкву за зразком Нового Завіту, починаючи з учнівства, яке зазнало занепаду. Особливо варто відзначити відновлення спільнотності в еклезіологічних уявленнях лідерів радикальної Реформації. Занепад учнівства як еклезіологічного явища спонукав появу анабаптизму, якому найбільше вдалося наблизитися до втілення еклезіологічних уявлень за апостольським зразком. Спроби відновити цілісне учнівство досягли максимального апогею в класах Дж. Веслі, що з'явилися

завдяки його вивченню новозавітних текстів, особистому досвіду і богослов'ю пієтизму. Показано, що відновлення учнівства спричиняє оновленню еклесії.

У підрозділі 3.3. «Окреслення потреби відновлення цілісного учнівства у східноєвропейській євангельській спільноті» виявлено, що ключовою ознакою в євангельському середовищі є церковна та освітня криза, спричинена тим, що сучасна євангельська спільнота перестала виконувати останню волю Христа – робити учнями всі народи. Основна риса сучасності полягає саме в очікуванні змін. Відбуваються спроби глобальної рецепції та пропонуються проекти глобальної трансформації євангельської спільноти.

У підрозділі 3.4. «Чинні місіонерсько-виховні практики в сучасному євангельському середовищі» проаналізовано місіонерсько-виховні практики (освіта, лідерство та місіонерство), що є загально визнаними чинними практиками, достатньо вивченими і вагомими в євангельському середовищі.

У сучасному постмодерному євангельському середовищі учнівство переважно асоціюється зі словом «освіта». У філософію богословської освіти закладено новозавітну модель навчання, яку взято з текстів Нового Завіту. Освіта та християнство в первинному вигляді були майже синонімами. Але проблема в тому, що освіта в сучасному розумінні не тотожна з новозавітним учнівством лише з тієї причини, що християнство давно вже не усвідомлює себе спільнотою учнів, як навчальні заклади не сприймають себе еклесіологічною спільнотою. Відсутність батьківства як основного образу новозавітного учнівства впливає на міжособистісні стосунки не тільки між студентами та студентами і викладачами, але і між викладачами. На нашу думку, навчання було б ефективнішим, якби викладачі належали до однієї видимої еклесіологічної спільноти і бажано в кампусі навчального закладу. Академічна євангельська спільнота повинна осмислити і проголосити ідею відновлення учнівства. Навчальні заклади мусять створити умови, де викладач є також наставником, який тісно співпрацює не тільки з самим студентом, а й з його безпосереднім учителем. Рекомендується створити групи у вигляді учнівських груп, де наставником-педагогом є викладач, який, крім формального навчання, неформально спілкується як із групою, так із кожним учнем особисто.

Нині зростає інтерес до християнського лідерства як в адміністративній, так і в освітній перспективі, пов'язаний передусім із кризою церковного адміністрування й церковного служіння. Під впливом західної теології ключових особистостей церкви й служіння почали називати лідерами, вкладаючи в цей концепт не секулярне, а біблійне значення. Неформальні підходи до виховання лідерів для церкви і суспільства є дуже актуальними в євангельському середовищі. Зокрема, було проаналізовано такі лідерські школи як «Мільйон лідерів» та «Школа без стін», а також дослідження, присвячені вивченню лідерології. Було виявлено, що сама ідея виникнення таких шкіл лідерства пов'язана з церковною кризою і нездатністю церкви готувати служителів. Попри спроби відродити окремі елементи новозавітного учнівства, лідерство, як і процес підготовки лідерів служіння, в своїй ідеології має богословську стратегічну невідповідність. Готувати служителів для церкви і

суспільства повинна сама церква. Позиція лідерських шкіл полягає в підготовці безпосередніх лідерів, а не допомозі церкві виховувати лідерів. Вихованням, як і формуванням лідерів, повинна займатися церковна спільнота, а навчальні заклади формального і неформального зразка мають допомагати.

Місіологія як богословське вчення та місіонерство як діяльність посідають провідне стратегічне місце в сучасній євангельській спільноті. Проголошується ідея, яка полягає в тому, що кожен євангельський християнин повинен перейматися місією у всіх її проявах. Екзегетичний аналіз новозавітного учнівства виявив, що ідея місії як посланності розуміється усталено, а місіонерство є обов'язковою діяльністю під час учнівського процесу. У Великому дорученні це виражено словом «йдучи». Зовнішній вияв учнівства хоч і виражається в місії, але не є її метою, тоді як мета учнівства – створення церкви як спільноти учнів. Місіонерство має завжди зовнішній вектор. По суті, місія означає процес «іти», «бути посланим». Учні́вство є результатом. Місіонерство є засобом учнівства в розповсюдженні і насадженні еклезіологічних спільнот. Місіонерство є складовою учнівства, яке впливає з нього і не може бути поза ним.

У *підрозділі 3.5. «Новоутворені практики учнівства в сучасному євангельському середовищі»* проаналізовано новоутворені практики учнівства (душеопікунство, наставництво, коучинг та практика домашніх груп). На відміну від чинних, вони локальніші і менш вагомі в євангельському середовищі. Маючи фрагментарну природу новозавітного учнівства, в своїй методології вони використовують сучасні знання психології, психотерапії, менеджменту. Також відбувається дроблення цих практик на окремі підпрактики. Серед новоутворених вирізняється практика домашніх груп, оскільки поєднує всі елементи новозавітного учнівства та існує в контексті еклезіологічної спільноти. Саме практика домашніх груп є сприятливою для відновлення учнівства. Сучасні євангельські практики, окрім домашніх груп, не є новозавітними моделями, оскільки втілюють лише окремі аспекти новозавітного учнівства або діють поза еклезіологічною спільнотою.

У *підрозділі 3.6. «Відновлення цілісного учнівства в еклезіологічній перспективі»* виявлено, що євангельські богослови в цілому погоджуються з тим, що сучасне християнське суспільство потребує певної трансформації, зокрема й переосмислення фундаментальних доктрин, які, як виявилось, є або запозиченими, або продиктованими традицією і популярним місцевим євангельським богослов'ям. Із виходом богослов'я на новий, академічний рівень із перспективою інтеграції в світову суспільну думку, переосмислення і декларація богословської позиції є необхідною умовою в пошуку богословської ідентичності.

Для відродження учнівства необхідна трансформація всередині церкви. Аналіз чинних і новоутворених практик учнівства виявив, що, з одного боку, церква не готова до реформування, хоч у цьому є нагальна потреба, а з іншого, – вона перебуває в пошуку альтернативи. Навіть якщо церква стане на шлях реформування та відродження новозавітного учнівства, існує перспектива конфлікту учнівства з традиційними чинними практиками. Останні сьогодні

функціонують як окремі інституції, хоча позиціонують себе еклезіологічними інструментами. Повернення до учнівства призведе або до їхньої непотрібності, або до радикальної перебудови. З огляду на декларування універсальності і самодостатності, традиційні практики до перебудов готові менше, ніж церковна євангельська спільнота.

Повернення до цілісного новозавітного учнівства можливе за умови системного реформування євангельської церкви. Необхідно здійснити відродження спільнотності як альтернативи індивідуалізму, притаманного євангельським віруючим. Новозавітне учнівство проголошує ідею міжособистісних стосунків як показника справжньої належності до учнівської спільноти. Іван у своїх текстах розглядає цю ідею в контексті нової заповіді – «любити одне одного». Відновлення міжособистісних стосунків в еклезіологічній спільноті можливе лише через відновлення стосунків вчителя й учня. Будь-яка традиція відновлюється у спільноті, завдяки спілкуванню та культивуванню новозавітних чеснот. Відновлення етосу учнівства можливе тільки завдяки усвідомленню необхідності відновлення стосунків.

Відновлення міжособистісних стосунків учителя й учня в контексті відродження цілісного учнівства є необхідним, на противагу ідеї особистої свободи та незалежності часів модерну, що не змінилося і в часи посталої церкви постмодерну. Сучасне євангельське християнство обережно розглядає новозавітне учнівство в контексті стосунків учителя й учня, що передбачає залежність від учителя. Не випадково більшість досліджень із сучасного християнського учнівства вказує, що учнівство – це слідування за Христом. Але справжнім воно є тоді, коли виражається в слідуванні за земним вчителем, без якого слідування за Христом є неповноцінним, нецілісним.

Стосунки вчителя й учня в Христі є ядром учнівства, як і учнівство є серцевиною церкви. Відновити міжособистісні стосунки можливо, лише відновивши цілісне учнівство, яке базується на стосунках вчителя й учня з Христом і один з одним, які так само інтегруються з іншими учасниками учнівства. Міжособистісні стосунки та повернення до новозавітних основ спільнотності повинні відродити новозавітну ідею соціальної турботи.

Відродження новозавітного учнівства повинне набувати іншої, ціліснішої, форми, ніж чинні та новоутворені практики. Цілісне учнівство – це втілення новозавітного учнівства в євангельській еклезіологічній спільноті, яке враховує досвід чинних і новоутворених практик, бере до уваги сучасні умови і не виходить за еклезіологічні межі. Мета цілісного учнівства – всеохопна трансформація суспільства завдяки проголошенню Євангелії та поширенню Царства Божого. Цілісне учнівство – це можливість повернути еклезіологічну спільноту до її первинної природи.

У *підрозділі 3.7. «Досвід відновлення новозавітного учнівства в сучасній українській євангельській спільноті»* виявлено, що в сучасному євангельському середовищі навіть мінімально наближене втілення новозавітного учнівства трансформує церковну спільноту. Також на прикладі служіння двох євангельських пасторів В. Омельчука та Є. Проніна, показано, що ідеальним середовищем втілення цілісного учнівства є домашня група, яка

інтегруючись з іншими, утворює еклезіологічну спільноту. Хоча не можливо відродити повністю новозавітне учнівство, але можливо втілити учнівство, не як окремі складові, а як цілісне явище. Цілісне учнівство є не тільки альтернативою сучасній євангельській церкві, що знаходиться в кризі, але справжньою природою церкви, яка здатна трансформувати суспільство.

У **висновках** сформульовано основні положення дисертаційної роботи, які виносяться на захист:

1. Записаний у Матвія 28:18-20 текст, який зазвичай називають «Великим дорученням», передусім є учнівським, а не місіологічним. У новозавітній теології він є ідеальною моделлю учнівства в контексті стосунків Ісуса й учнів. Місіонерство як практична сторона місіології є частиною новозавітної теології учнівства.

2. Дослідження новозавітного учнівства здійснено на підставі методології, запропонованої Е. Макінтайром. Ідею повернення до цілісного розуміння явища за допомогою осягнення трьох етапів його розвитку: процвітання, занепаду та відновлення було застосовано для дослідження новозавітної теології учнівства. Це уможливило ширше використання ідей Макінтайра поряд з іншими вітчизняними дослідниками.

3. Окремі ідеї грецької системи освіти παιδεία мали або могли мати вплив на формування новозавітного учнівства. Зокрема, сприйняття виховання як стилю життя в довгостроковій перспективі; допомога в розвитку потенційних можливостей учня й перетворення його на того, ким він покликаний бути; передавання набутого досвіду близькому за духом учневі, який продовжить справу вчителя тощо. Давньоєврейська концепція освіти є легітимною основою учнівства. Йдеться про богоцентричність, поклоніння та наближення до Бога. На новозавітне учнівство плинула всеосяжність єврейської системи, що передбачало навчання всіх, для того, щоб кожен міг розуміти, у що він вірить і був спроможний навчити інших. Батьківство як головна риса єврейської системи виховання покладено в основу новозавітного учнівства, де спільнота учнів є сім'єю.

4. Основними складовими ідеальної моделі новозавітного учнівства є духовна влада вчити, місіонерство, хрещення, навчання, рукопокладення, обітниця божественної присутності.

5. Етап процвітання учнівства пов'язаний з утіленням ідеальної моделі в двох основних реальних моделях учнівства: модель Ісуса й учнів та модель Павла. Особливою рисою визначено те, що слідування за Христом розпочинається з божественного вибору Вчителем учня. Перебування учнів із Христом було підготовкою до втілення найбільшої місії в історії – проповіді Євангелії всім народам. Але головне завдання – не сама проповідь про Христа і Його спасенні дії, а учнівство в широкому розумінні, покликане змінити суспільство. Учнівство є слідуванням за Христом як особисто, так і в спільноті учнів. Учнівство це не лише духовний зв'язок із Христом, а й зв'язок із реальним учителем. Воно має доксологічний, тринітарний і еклезіологічний виміри. Осмислення втілення ідеальної моделі учнівства в діяльності Павла наштовхнуло на богословське припущення, що учнівство є вагомим акцентом

його богослов'я, що помітно з огляду на особливості освіти та служіння, перетворення на учнів тих, хто відгукнувся, та написання учнівським спільнотам листів.

6. Занепад учнівства – це сукупність церковних подій та явищ, що поступово призвели до загрози зникнення того, що ідентифікує еклезіологічну спільноту, зникнення усвідомлення первинного сенсу церкви, закладеного Христом і апостолами. Учнівство не зникло, воно трансформувалося і з різних причин було роздроблене на окремі практики. Після занепаду учнівства в історії церкви були спроби його відновлення. Реформаційні процеси XVI ст. сприяли відновленню уявлень про церкву за зразком Нового Завіту, що стало в подальшому підґрунтям відродження учнівства.

7. Євангельська спільнота переживає церковну та освітню кризу, яка спричинена тим, що церква майже перестала виконувати останню волю Христа – робити учнями всі народи. Основна риса сучасності полягає саме в очікуванні змін. Відбуваються спроби глобальної рецепції та пропонуються проекти глобальної трансформації євангельської традиції.

8. Сучасне християнське учнівство представлене чинними та новоутвореними практиками, які є лише подобою новозавітного учнівства і намаганням його актуалізації. Чинні практики, до яких належать освіта, лідерство та місіонерство, є інструментом підготовки лідерів різноманітних служінь. Вони є загально визнаними, часто міжконфесійними, та реалізуються поза конкретною еклезіологічною спільнотою. На відміну від чинних, новоутворені є локальними, втілюють один або декілька елементів новозавітного учнівства, діють у межах конкретної еклезіологічної спільноти. До них належать консультування, наставництво, коучинг та практика домашніх груп. Сучасні євангельські практики учнівства не є новозавітним учнівством, оскільки втілюють тільки деякі аспекти або здійснюють свою діяльність поза конкретною еклезіологічною спільнотою.

9. Єдина можливість відновлення новозавітного учнівства – інтеграція всіх сучасних практик у цілісне явище в контексті конкретної еклезіологічної спільноти, яка враховує набутий досвід, бере до уваги сучасні умови і не виходить за еклезіологічні межі. Для відновлення учнівства необхідна трансформація всередині церкви, відродження спільнотності як альтернативи індивідуалізму, притаманного євангельським віруючим. Спільнотності передують відродження міжособистісних стосунків, які можливі лише через відновлення стосунків вчителя й учня. В контексті відновлення цілісного учнівства це є необхідним на протиположності ідеї особистої свободи та незалежності часів постмодерну. Стосунки вчителя й учня в Христі є серцевиною учнівства, учнівство ж є серцевиною церкви. Мета цілісного учнівства – трансформування євангельської спільноти.

10. Нині в євангельському середовищі навіть мінімально-наближене втілення новозавітного учнівства трансформує церковну спільноту. Цілісне учнівство є не тільки альтернативою сучасній євангельській церкві, що перебуває в кризі, але справжньою природою церкви і здатне трансформувати суспільство.

Отже, системний аналіз новозавітної теології учнівства та порівняння її основних засад із сучасними євангельськими практиками учнівства виявили, що останні не спроможні відновити новозавітне учнівство, оскільки втілюють тільки деякі його аспекти або функціонують поза еклезіологічною спільнотою. Відновлення новозавітного учнівства можливе лише завдяки об'єднанню сучасних практик, які будуються на міжособистісних стосунках, у цілісне явище в умовах конкретної еклезіологічної спільноти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Станкевич В. Виникаючі учнівські практики в сучасному євангельському середовищі / Віталій Станкевич // Гілея. – 2018. – №135. – С. 175-179.
2. Станкевич В. Лідерство як сучасна євангельська практика учнівства в східноєвропейському контексті / Віталій Станкевич // Науковий вісник НУБІП України. Серія: Гуманітарні студії. – 2018. – №280. – С. 191-200.
3. Станкевич В. Пошук ідеї «παίδεῖα» в учнівському світогляді апостола Павла / Віталій Станкевич // Гілея. – 2018. – №132. – С. 162–166.
4. Станкевич В. Осмислення новозавітного ідеалу учнівства в контексті суспільної, християнської та освітньої кризи / Віталій Станкевич // Практична філософія, – 2018. – №2. – С. 151-158.
5. Станкевич В. Особливості сучасного богословського осмислення моделі учнівства апостола Павла / Віталій Станкевич // Вісник Львівського університету. Філософсько-політичні студії. – 2018. – №18. – С. 217-223.

Стаття в іноземному науковому фаховому виданні:

6. Станкевич В. Джерела новозавітного ідеалу учнівства у давній єврейській системі освіти на прикладі світогляду апостола Павла / Віталій Станкевич // Власть и общество. История. Теория. Практика. – 2018. – №2 (46). – С. 138-149.

Статті в інших збірниках:

7. Станкевич В. Богослов'я учнівства в текстах Іоанна / Віталій Станкевич // Богомыслие. – 2018. – №23. – С. 59-69.
8. Станкевич В. Метаучнівство як можливість цілісної трансформації євангельської еклезіологічної спільноти / Віталій Станкевич // Релігія і права людини: Філософія. Богослов'я. Наука: матеріали міжнародної наукової конференції (21-22 вересня 2018 р., Одеса). – Одеса: Астропринт, 2018. – С. 53-57.
9. Станкевич В. Проблеми євангельської богословської освіти / Віталій Станкевич // Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 26-27 жовтня 2018 р., м. Дніпро. Частина II. – 2018. – С. 195–196.
10. Станкевич В. Римлянам 1:16-17 в роботах Лютера, Цвінглі і Кальвіна / Віталій Станкевич // Богомыслие. – 2018. – №21. – С. 24-35.

11. Осмислення місіології в контексті учнівства / Віталій Станкевич // Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем суспільних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 19-20 жовтня 2018 року). – С. 68-73.

12. Станкевич В. Формування ідеалу учнівства в богослов'ї апостола Павла: освітня та християнська перспективи / Віталій Станкевич // Богомыслие. – 2018. – №22. – С. 45–54.

АНОТАЦІЯ

Станкевич В. А. Новозавітна теологія учнівства та її актуалізація в сучасних євангельських практиках. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2019.

Уперше в українському богослов'ї здійснено цілісний аналіз новозавітного богослов'я учнівства в дискурсі двох новозавітних моделей: учнівство в контексті стосунків Ісуса і учнів та учнівство апостола Павла. Здійснено аналіз та синтез новозавітних текстів, використовуючи герменевтику учнівства. Визначено основні теоретичні положення концепції учнівства з перспективою практичного застосування.

Виявлено, що сучасні євангельські чинні та новоутворені практики учнівства не відповідають новозавітній ідеальній моделі учнівства, оскільки втілюють тільки деякі теоретичні і практичні аспекти новозавітного учнівства, або функціонують поза еклезіологічною спільнотою. Єдина можливість виконати новозавітний ідеал – інтегрувати всі сучасні практики в одне цілісне явище.

Запропоновано перспективу відновлення новозавітного учнівства з еклезіологічного погляду, а також програму втілення цілісного учнівства як сучасну спробу відновити новозавітне учнівство в контексті еклезії, яке здатне трансформувати суспільство, враховуючи особливості постмодерну, глобалізації та постсекуляризації.

Ключові слова: новозавітна теологія, учнівство, герменевтика учнівства, цілісне учнівство, чинні практики, новоутворені практики, еклезіологічна спільнота, східноєвропейська євангельська традиція.

АННОТАЦИЯ

Станкевич В.А. Новозаветная теология ученичества и ее актуализация в современных евангельских практиках. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.14 – богословие. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2019.

Впервые в украинском богословии осуществлен целостный анализ новозаветного богословия ученичества в дискурсе двух новозаветных моделей:

ученичество в контексте отношений Иисуса и учеников и ученичество апостола Павла. Осуществлен анализ и синтез новозаветных текстов с использованием герменевтики ученичества. Определены основные теоретические положения концепции ученичества с перспективой практического применения.

Определено, что современные евангельские действующие и возникающие практики ученичества не соответствуют новозаветной идеальной модели ученичества, так как представляют и олицетворяют только некоторые теоретические и практические аспекты новозаветного ученичества, или функционируют вне эkkлезиологического сообщества. Единственная возможность выполнить новозаветный идеал – интегрировать все современные практики в одно целостное явление.

Предлагается перспектива восстановления новозаветного ученичества с эkkлезиологической точки зрения, а также программа реализации целостного ученичества как современная попытка восстановить новозаветное ученичество в контексте еkkлезии, которое способно трансформировать общество, учитывая особенности постмодерна, глобализации и постсекуляризации.

Ключевые слова: новозаветная теология, ученичество, герменевтика ученичества, целостное ученичество, действующие практики, возникающие практики, эkkлезиологическое сообщество, восточноевропейская евангельская традиция.

SUMMARY

Stankevych V. A. New Testament Theology of Discipleship and its actualization in modern evangelical practices. – The manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Philosophy in specialty 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2019.

For the first time in national theology, a holistic analysis of the New Testament theology of discipleship has been carried out as a discourse of two New Testament models: discipleship in the context of the relationship of Jesus and the disciples, and the teaching and discipleship of the Apostle Paul. An analysis and synthesis of New Testament texts was made using the hermeneutics of discipleship. The basic theoretical principles of the concept of discipleship are determined from the perspective of practical application.

The study of New Testament discipleship was carried out on the basis of the hypothesis and methodology proposed by Alasdair MacIntyre in his study of the philosophy of morality. The idea of a return to a holistic understanding of the phenomenon is accomplished by comprehending the three stages of its development: flourishing, decline, and renewal, was applied in the context of the study of a New Testament theology of discipleship.

The “flourishing” stage of discipleship in the New Testament text is related to the ideal model of Christ and its embodiment in two basic models of discipleship, the model in the context of the relationship of Jesus and the disciples, and the model of Paul. The main components of the ideal model of New Testament discipleship, recorded in Matthew 28:18-20, are the spiritual power of teaching, missionary

activity, baptism, teaching, ordination, and the promise of divine presence. Discipleship is the pursuit of Christ both personally and in the community of disciples. Discipleship is not only a spiritual connection with Christ, but also a connection with a real teacher. It has a doxological, a trinitarian, and an ecclesiological dimension. Understanding the embodiment of the ideal model of discipleship in Paul's work has led to the theological assumption that discipleship is a significant accent in his theology.

Decline in discipleship is a collection of church events and occurrences that gradually threatened the disappearance of discipleship. The latter did not disappear, but was transformed and for various reasons was split into separate practices. After the decline of discipleship in the history of the church, there were attempts to restore it. The Reformation processes of the XVI century gave grounds for restoring ideas about the church based on the model of the New Testament, which became the basis for the restoration of discipleship in the future.

The evangelical community is experiencing a church and educational crisis due to the fact that the church has ceased to fulfill the last command of Christ: to make all people disciples. Consequently, the main feature of the present is precisely the anticipation of change.

Among many modern evangelical practices, existing and newly created practices of discipleship are identified. They may also be called modern Christian discipleship, which is simply the likeness of New Testament discipleship and the attempt to modernize it. Modern practices are capable of embodying only a few aspects of discipleship or engaging in activities beyond the ecclesiological community.

The only possibility for the renewal of New Testament discipleship is the integration of all modern practices into a holistic phenomenon in the context of a concrete ecclesiological community that takes into account the experience gained and contemporary conditions, and does not exceed ecclesiological boundaries. For the restoration of discipleship, transformation within the church is necessary. The restoration of interpersonal relations between a teacher and a student in the context of the restoration of holistic discipleship is necessary, in contrast to the postmodern idea of personal freedom and independence. The relationship between a teacher and a disciple in Christ is the heart of discipleship; in turn, disciples are the heart of the church. The goal of holistic discipleship is the transformation of the evangelical community and the surrounding society.

Key words: New Testament theology, discipleship, hermeneutics of discipleship, integral discipleship, current practices, newly created practices, ecclesiological community, Eastern European Evangelical tradition.